

Skollärare Carlsson

Skollärare Richard Carlson i Tjusta var en viktig person vad gäller skolbarnens uppfostran och utbildning under 1900-talets första hälft. Han tjänstgjorde som folkskollärare i Tjusta skola under åren 1909 - 1950. Själv hade jag honom som lärare i folkskolan åren 1923 - 1925 i årsklasserna 5 och 6. Han bodde i den gamla vackra lärarbostaden i Tjusta, som under åren 1816—1869 var både lärarbostad och skola. Tjusta skola var då en av de allra första folkskolorna i trakten. Eftersom han var ogift skötte hushållet av hans mamma och syster. Det var två vänsälla och tillbakadragna damer, som inte gjorde mycket väsen av sig.

Carlsson gick populärt under smeknamnet (eller kanske öknamnet) Grälle. Han var i yngre medelåldern, var medellång, hade normal habitus, kanske med lite anlag för måttlig korpulens. Hans hår var silvergrått trots sin relativa ungdom, därav smek/ök-namnet. Han var alltid välklädd på gränsen till snobberi. Han bar alltid kostym med slips eller fluga. Vid promenaden mellan bostaden och skolan promenerade han i värdig takt med vänster hand i kavajfickan eller bakom ryggen. I höger hand svingade han spatserkäppen med förnäm grandessa. Sommartid bar han alltid hatt och vintertid svart krimmelmössa. På fötterna bar han svarta skor och vid smutsigt väglag galoscher. På vintern använde han pampuscher. Han rökte nästan alltid cigarrcigarretter utom inne i skolsalen. Hemmet, kläderna, ja hela Grälle doftade cigarr. Hans händer var knubbiga och välvårdade. Han höll i kritan eller pennan med finess. Ja, han förde sig vid svarta tavlan med stil på snudd till koketteri. Skrivstilen var mjuk och vacker, som i skolans välskrivningsbok.

Grälle var faktiskt en personlighet. Barnen betraktade honom kanske mest med "fruktan och skräck" beroende på hur förhållandet var mellan lärare och elev. Bland vuxna var han belevad. Han kunde vid behov tala med både lärda och lekmän. Umgänget med kolleger, grannar och utomstående var reserverat och avmätt, kanske en blandning av blyghet och högmod? Hans hobby var trädgårdsskötsel och finslöjd.

Som lärare var Grälle sträng. Han var efter nutida mått hård på gränsen till sadistisk. Spatserkäppen användes inte så sällan, när någon hade uppfört sig olämpligt. Ett av hans, efter mitt tycke, sadistiska manér kunde få följande utveckling. Delinkventen "brottslingen" beordrades att stå vid kaminen och tänka på käppen. Grälle parkerade i regel spatserkäppen vid kaminen. Ordern kunde lyda: - "Väldig drummel!" - Ställ dej där borta vid kaminen och tänk på käppen". När timmen nalkades sitt slut, togs den "skyldige" i kragen, och leddes ner till området bakom bänkarna. Bestrafningen bestod av ett visst antal rapp på bakändan eller låren med spatserkäppen. Prygeln var ofta väldigt förnedrande för den straffade, eftersom den utfördes inför öppen ridå. En annan bestraffningsmetod bestod i utdelning av "lusingar", hurilar. De kunde bestå av ett slag på den ena kinden med öppen hand eller dubbelsmockor på båda kinderna. Ibland utdelades ett snärtigt slag mot kinden med handens avigsida. Dom där smällarna kom spontant utan några preludier. Vi fick t ex lära oss att alltid svara med inledning. Gällde frågan t ex: - "Vad beslöts vid freden i Brömsebro?" Svaret skulle formuleras ungefär så här:

- "På det villkoret att ... Om det hakade upp sig några sekunder satt smockan löst. Det kunde gälla både flickor och pojkar. Fanns det någon av grabbarna, som var mer eller mindre busig, så råkade han oftast ut för bestraffningar. Att föräldrarna fann sig i denna "bannmisshandel" var förvånande. Kanske man ansåg att Grälles förtjänster, som duktig lärare, ändå var förmildrande.

Härmed må det förhålla sig hur det vill. Till Grälles förtjänster kan framhållas, att han hade god ordning, att han ansågs vara duktig som lärare. Vid välskrivning, teckning eller andra

ämnen, när barnen fick sköta sig själva, brukade han sitta vid orgeln och spela. Han var faktiskt musikalisk och hade även god sångröst. När han satt vid orgeln, som stod bredvid katedern, hade han fri utsikt över de fyra bänkraderna. I varje bänk satt två elever. I de två vänstra bänkraderna, som stod närmast innerväggen i skolsalen, satt femteklassarna och i de två högra bänkraderna, som stod vid ytterväggen, satt sjätteklassarna. Flickorna satt i vänstra raden och pojkarna i den högra. Varje klass kunde bestå av ett 20-tal elever.

Tack vare den Lindströmska fonden fanns en del utrustning, som kanske saknades i många andra skolor. Sjätteklassarna fick till exempel disponera var sitt ritbräde, storlek ca 50x60 cm, vinkellinjal och vinkelhake. Dessutom ett litet etui med passare, dragstift och andra tillbehör, som behövs vid linjalritning.

Lindströmska fonden är en donation efter Margareta Lindström, änka efter inspektor Lindström vid Aske gård. Enligt testamente år 1845 skulle hennes kvarlåtenskap gå till Tjusta, Håtuna och Håbo-Tibble skolor. Räntan på kapitalet skulle användas till kläder och matsäckar åt fattiga barn inom Håtuna och Håbo-Tibble församlingar. I ett tillägg 1877 förordnade hon att medel ur fonden skulle användas till slöjd och handarbete för såväl gossar som flickor. (*Lindberg R med flera 1992. Skolans historia i Upplands-Bro*).

Eleverna fick lära sig göra uppmätningar av enkla saker som bord, stolar och skåp för att sedan rita in dem på ritbrädet i skala 1:10. Det fanns även en del planscher av föremål, som de fick rita av. Några av föremålen, som bord, bokhylla och väggskåp, fick pojkarna dessutom tillverka i slöjden. Slöjden för såväl pojkar som flickor började i klass 3.

Även slöjdustrustningen var bekostad av den Lindströmska fonden. Slöjdsalen, som var inrymd i småskolans norra del, var välutrustad. Till varje elev fanns hyvelbänk, såg, två hyvlar, en lång så kallad "rubank" och en kort "skrubbyvel" samt hammare och hovtång. Borrsvängar, borrar, prylar, stämjärn, raspar, filar, sandpapper och andra för träslöjd nödvändiga redskap fanns i välordnade verktygsställ vid den inre väggen i slöjdsalen. Där fanns även en svarv med full uppsättning med svarvjärn och andra tillbehör, som sandpapper och polerdukar. Svarva fick endast de göra, som hann klara av de tre sista föremålen i slöjdprogrammet, nämligen bokhyllan, bordet och väggskåpet. I regel hanns inte med så många svarvade föremål. Det första var ett bollträ, varefter kom brödkavel och enklare skålar eller bords- och stolben. Allt material, som behövdes i slöjden, bekostades även av den Lindströmska fonden.

Slöjd var Grålles stora passion. Han disponerade själv en stor "fullvuxen" hyvelbänk (elevernas var mindre) med full utrustning verktyg. Han tillverkade praktfulla saker, som de slöjdintresserade pojkarna beundrade.

Flickslöjden bekostades likaledes av den Lindströmska fonden. Den leddes av en lärarinna vid namn Märta Andersson. Min syster Margit har meddelat att man började med att lära sig sy olika stygn på en tygbit. Sedan fick de virka och sticka olika saker som grytlappar, vantar och strumpor. När de blivit lite mera kunniga fick de sy byxor, förkläden, örngott m m och till sist en blus. Allt som tillverkades fick eleverna behålla.

Det bör även nämnas att skolhuset, sona slöjdsalen inrymdes i var uppförd av medel från den Lindströmska fonden. Huset var rymligt och är förresten så även i dag. Mitt i huset, innanför entrén, fanns kapprum och till höger två skolsalar för första och andra klass. På andra våningen, över slöjdsalen, höll flickslöjden till. Ovanför skolsalarna bodde två lärarinnor, vilka turades om att undervisa första och andra klasserna.

Jag nämnde tidigare att trädgårdsskötsel var ett av Grålles passioner. På åkern mellan vägen och brunnen fanns trädgårdslanden. Det var bestämt att trädgårdsskötsel skulle ingå i skolundervisningen. Eftersom intresset var så olika hos eleverna, hade man frångått bestämmelsen att varje elev skulle ha sitt eget trädgårdsland. Nu fick alla barnen, som visade intresse, hjälpa till med förekommande arbeten i Grålles trädgård. Där odlades de vanligaste grönsakerna som: rädisor, morötter, rödbetor, palsternackor, kålrötter, vit- och blomkål,

böner, ärtor, spenat, persilja, dill, potatis m m. Där fanns även ett litet land för sommarblommor. Trädgårdsjobbet var väl inte alltid så roligt, men vackra vår- och sommardagar kunde det kanske vara väl så roligt att rensa lök eller morötter i Grålles trädgård som att sitta inne i den kväva skolsalen och plita med paper och penna.

I samband med slöjd och trädgårdsarbete var Grålle alltid bussig. Han jobbade själv med, och uppmuntrade eleverna med skämt och lustigheter. Han tyckte väl själv att det var en trevlig avkoppling till det vanliga tjugatiga skoljobbet? Jag kan ännu minnas honom ute i trädgårdstanden med avhängd kavaj, fladdrande skjortärmar, hantera hacka eller skyffeljärn. Cigarren satt som vanligt i munnen. Vad som förvånar mig nu i efterhand är att Grålle inte visade något intresse för den vilda naturen. Jag minns inte, att han tog ut oss på någon exkursion till intilliggande naturtyper, som det faktiskt fanns så gott om. Fröken Charling, som hade hand om mellanskolan, klasserna 3 och 4, tog däremot ut oss till intressanta platser i närheten. Jag minns särskilt hennes vår- och försommar-exkursioner till Kvarnibble hage. Eller till ängen nedanför där Kvarnibbleån slingrade i serpentinlika meanderslingor.

När det var vår, blommade vit- och blåsippor bland stenarna i det gamla gravfältet i Kvarnibblehagen. Fåglarna höll serenader i busksnåren. Det var ljuvligt, lyckostunder, som man aldrig glömmer.